

۱۳۹۹ ۵۴۹

اصول و مبانی آمایش سرزمین

دکتر عیسی ابراهیمزاده

دکتر میرنجف موسوی

تهران

۱۳۹۴

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: ابراهیمزاده، عیسی، ۱۳۴۴-۲۲۷، ۶۰۰-۹۷۸

عنوان و نام پدیدآور: اصول و مبانی آمایش سرزمین / عیسی ابراهیمزاده، میرنجف موسوی.
مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: شانزده، ۵۰۷ ص.: مصور، جدول.

فروست: «سمت»؛ ۱۹۳۵. جغرافیا؛ ۱۰۹.

شابک: ۰-۲۱۷-۰۲-۶۰۰-۹۷۸-۱۸۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Issa Ebrahimzadeh, Mirnajaf Mousavi. Principals of Territorial Spatial Arrangement.

داشته: کتابنامه: ص. ۴۹۱-۵۰۷.

موضوع: آمایش سرزمین — ایران

موضوع: توسعه پایدار — ایران

موضوع: عمران — شه‌ای — ایران

شناسه: موسسه: میرنجف، ۱۳۵۵-

شناسه افزودن: سرزمین مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

رده‌بندی کنگره: ۹۴-۲۲۷-۶۰۰-۹۷۸/ف ۳۹۵ TH

رده‌بندی دیویی: ۲۰۹۵۵/۲۷۰

شماره کتابشناسی ملی: ۴۰۲۵۷۹۲

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

اصول و مبانی آمایش سرزمین

دکتر عیسی ابراهیمزاده (عضو هیئت علمی دانشگاه سراسر، بلوچستان) و دکتر میرنجف موسوی (عضو هیئت علمی دانشگاه ارومیه)

ویراستار: نیره منتظری

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۴

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ: گلها (قم)، صحافی: زرین (قم)

قیمت: ۱۸۰۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

سخن «سمت»

یکی از هدف‌های مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاه‌ها بوده است و این امر مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی، شبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنایی و مسائل این علوم است. بنیاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گام‌هایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می‌کرد که سازمانی به خصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۱۳۷۰/۱۲/۷ تأسیس شد. از آن زمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها، راهی که به اختصار «سمت» نامیده می‌شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت همکاری دانشمندان و استادان تعهد ر دایوز، به مطالعات و تحقیقات لازم بپردازد و در رشته‌های مختلف علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب‌نظران، شیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن باید به تدریج و پس از انتقدها و یادآوری‌های پیاپی ارباب نظر به‌دست آید. انتظار دارد که این بزرگواران از این همپاری در راهی دریغ نورزند و با پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در اصلاح کتاب حاضر و آثار دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته جغرافیا (همه گرایش‌ها) در مقطع کارشناسی به عنوان منبع اصلی درس «اصول و روش‌های آمایش سرزمین» به ارزش ۲ واحد تدوین شده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۵	فصل اول: تعاریف، مفاهیم، ویژگی‌ها و ابعاد آمایش سرزمین
۵	مقدمه
۵	آمایش سرزمین، تعاریف، مفاهیم
۱۱	برنامه‌ریزی فضایی-آمایشی، ابعاد، کارکردها
۱۳	شباهت‌ها و تفاوت‌های آمایش سرزمین، برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۱۶	شباهت‌ها و تفاوت‌های آمایش سرزمین با سایر اراضی
۱۷	ماهیت آمایش سرزمین
۲۰	رابطه آمایش سرزمین با علوم دیگر
۲۲	ابعاد آمایش سرزمین
۲۳	هدف‌های آمایش سرزمین
۲۵	روندها و چالش‌های آمایش سرزمین
۲۸	ویژگی‌های آمایش سرزمین
۳۰	ضرورت آمایش سرزمین
۳۲	زمینه‌های سیاسی برای آمایش سرزمین (با تأکید بر دستور ۲۱)
۳۴	مقیاس در برنامه‌ریزی آمایش سرزمین
۳۹	نقش و جایگاه آمایش سرزمین در سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی
۳۹	الف) سطح ملی
۴۱	ب) سطح منطقه‌ای (خرده‌ملی)
۴۳	ج) سطح محلی
۴۴	د) مؤسسات و آژانس‌های خاص
۴۴	جمع‌بندی فصل
۴۸	فصل دوم: مبانی، اصول و ضوابط آمایش سرزمین
۴۸	مقدمه

۴۹	ارزش‌ها و پایداری توسعه در آمایش سرزمین
۵۰	سطوح چندگانه پایداری توسعه
۵۱	ابعاد پایداری آمایش و توسعه
۵۳	ابعاد مادی آمایش و توسعه پایدار
۵۶	توسعه منطقه‌ای پایدار
۵۷	ارزیابی پایداری توسعه مبتنی بر آمایش
۶۱	اصول و قواعد آمایش سرزمین
۶۴	ابزار و اطلاعات سیستم آمایش سرزمین
۶۴	الف) ابزارهای برنامه‌ریزی
۶۵	ب) چهارچوب قانونی
۶۶	ج) فرایند تصمیم‌گیری
۶۷	د) بیانیه‌ها، سیاستی
۶۹	هـ) ابزارآزمایی فضای
۷۰	فرایند تهیه طرح‌های آمایش سرزمین
۷۱	ضوابط ملی آمایش سرزمین در ایران
۷۹	طرح‌ها در برنامه‌ریزی عصاد و آمایشی
۸۱	بهره‌برداری از سرزمین یا مدیریت توسعه فضایی
۸۵	ارزیابی زیست‌محیطی طرح‌ها، آمایش و توسعه
۸۷	فعالیت‌ها و مشارکت در تحقق آمایش سرزمین
۹۱	جمع‌بندی فصل

فصل سوم: سابقه و زمینه‌های آمایش سرزمین (برنامه‌ریزی فضایی) در جهان

۹۴	مقدمه
۹۴	زمینه‌ها و سابقه آمایش سرزمین (برنامه‌ریزی فضایی)
۹۸	ضرورت آمایش سرزمین در کشورهای در حال گذار
۱۰۰	الزامات مشترک برای سیستم‌های آمایش سرزمین
۱۰۱	طرح‌های آمایشی (برنامه‌ریزی فضایی) و چگونگی سامان‌دهی آن در کشورها
۱۰۴	چگونگی اجرای طرح‌های آمایشی (برنامه‌ریزی فضایی) در کشورها
۱۰۶	ضرورت شکل‌گیری و تهیه طرح‌های آمایشی در جهان
۱۰۹	تحول در برنامه‌ریزی‌های آمایشی و توسعه‌ای در جهان
۱۱۱	جمع‌بندی فصل

فصل چهارم: تجارب جهانی اجرای طرح‌های آمایش سرزمین

۱۱۳	مقدمه
-----	-------

۱۱۴	تجربه‌های فرانسه در آمایش سرزمین
۱۱۸	تحول در طرح‌های آمایشی فرانسه از دهه ۹۰
۱۲۳	تجربیات آمایش سرزمین در بریتانیا
۱۲۶	دیدگاه‌های نو در طرح‌های آمایشی بریتانیا از دهه ۹۰
۱۳۰	تجارب آمایش سرزمین در اسکاتلند
۱۳۲	چهارچوب نو برنامه‌ریزی آمایشی اسکاتلند در هزاره سوم
۱۳۸	آمایش سرزمین و ائتلاف ملی در اسکاتلند
۱۴۵	تجربیات آمایش سرزمین در لهستان
۱۵۱	برنامه‌های آمایشی در سطح محلی لهستان
۱۵۲	برنامه‌های آمایشی سطح منطقه‌ای
۱۵۳	برنامه‌های آمایشی سطح ملی لهستان
۱۵۷	سوابق آمایش سرزمین در ایتالیا
۱۶۲	نوآوری و تحول در طرح‌های آمایشی ایتالیا از دهه ۹۰
۱۶۳	ابزارهای برنامه‌ریزی ملی منطقه‌ای و محلی ایتالیا
۱۶۹	تجربه برنامه‌ریزی آمایشی - فضایی در ژاپن
۱۷۰	برنامه‌های اول تا چهارم ژاپن (۱۹۴۵-۲۰۰۰)
۱۷۲	برنامه جامع توسعه ملی پنجم، طرح بزرگ برای قرن بیست‌ویکم
۱۷۶	هدف‌ها و راهبردهای طرح بزرگ قرن بیست‌ویکم ژاپن
۱۷۷	موازن اجرای طرح‌های آمایشی ژاپن
۱۷۹	برنامه‌ریزی فضایی - آمایشی در ایالات متحده آمریکا
۱۸۶	برنامه‌ریزی‌های فضایی بررسی بلایای طبیعی در آمریکا
۱۸۷	برنامه‌ریزی فضایی و مطالعات دانشگاهی در آمریکا
۱۸۷	جمع‌بندی فصل

فصل پنجم: اندیشه‌های برنامه‌ریزی و تحولات آمایش سرزمین در ایران

۱۹۰	مقدمه
۱۹۱	سیر تکامل سازمان فضایی و تحولانی آمایشی در ایران
۱۹۲	ویژگی‌های دوره اول شکل‌گیری سازمان فضایی ایران
۱۹۴	ویژگی‌های دوره دوم شکل‌گیری سازمان فضایی ایران
۱۹۷	ویژگی‌های دوره سوم شکل‌گیری سازمان فضایی ایران
۲۰۱	پیدایش ایده‌های برنامه‌ریزی در ایران در دوره معاصر
۲۰۳	اولین برنامه هفت‌ساله عمرانی و اصلاحی کشور
۲۰۸	عمران منطقه‌ای در برنامه اول
۲۰۸	برنامه دوم عمرانی و بازسازی سازمان برنامه

۲۰۹	رویکرد سازمان برنامه به توسعه منطقه‌ای در برنامه دوم
۲۱۲	برنامه سوم عمرانی ایران و کارکردهای آن
۲۱۴	برنامه عمران دشت قزوین
۲۱۵	برنامه چهارم عمرانی کشور و رویکردهای آمایشی آن
۲۱۵	قطب‌های رشد بخش کشاورزی و دام
۲۱۵	قطب‌های رشد بخش گردشگری
۲۱۶	سازمان‌های عمران منطقه‌ای
۲۱۶	برنامه‌های جامع توسعه منطقه‌ای
۲۱۷	ستکوب و برنامه توسعه منطقه خراسان
۲۱۹	برنامه توسعه منطقه بندرعباس
۲۲۰	برنامه جامع توسعه منطقه کرمانشاهان
۲۲۰	تحولات سازمان برنامه و طرح‌های آمایشی در برنامه چهارم عمرانی
۲۲۱	بازل برنامه مع توسعه ملی - منطقه‌ای
۲۲۵	برنامه چهارم سازمان برنامه
۲۲۶	مجتمع‌های عمران و توسعه
۲۲۶	برنامه پنجم عمرانی کشور - تحولات کارکردی آن
۲۲۷	برنامه پنجم عمرانی تجدید نظر شده
۲۲۷	ستیران و برنامه جامع آمایش ایران در ایران
۲۲۹	محتوا و چهارچوب مرحله اول طرح آمایش سرزمین ستیران
۲۳۱	محتوا و چهارچوب مرحله دوم طرح آمایش سرزمین ستیران
۲۳۳	نتایج مطالعات توسعه شهری ستیران
۲۳۳	سیاست‌های شهری در طرح آمایش سرزمین ستیران
۲۳۵	جایگاه شهرهای جدید در طرح آمایش ستیران
۲۳۶	منطقه‌های شهری و جایگاه آن در طرح آمایش ستیران
۲۳۷	آمایش سرزمین ستیران و حمل و نقل شهری
۲۳۸	جایگاه مسکن شهری در طرح آمایش ستیران
۲۳۹	شکل‌گیری دفاتر استانی سازمان برنامه و بودجه در برنامه پنجم
۲۴۱	برنامه عمرانی ششم و عقیم ماندن آن
۲۴۲	تحولات برنامه‌ریزی و طرح‌های آمایشی پس از انقلاب اسلامی در ایران
۲۴۳	دوران بحران مقبولیت سازمان برنامه پس از انقلاب
۲۴۴	برنامه اول توسعه جمهوری اسلامی و کارکردهای آمایشی آن
۲۴۶	رویکرد آمایشی در برنامه دوم توسعه اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی
۲۴۷	برنامه سوم توسعه و شکل‌گیری سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی
۲۴۷	توجه مجدد به آمایش سرزمین در برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه

۲۵۰	تحلیلی بر برنامه‌های آمایش سرزمین مرحله اول بعد از انقلاب اسلامی
۲۵۲	تحلیل مرحله دوم آمایش سرزمین بعد از انقلاب اسلامی در ایران
۲۵۸	جمع‌بندی فصل
۲۶۲	فصل ششم: رویکردها، نظریه‌ها و مدل‌ها در برنامه‌ریزی آمایش سرزمین
۲۶۲	مقدمه
۲۶۳	رویکردهای سنتی آمایش سرزمین؛ دیدگاه‌های جبرگرایانه و امکان‌گرایی در توسعه محیطی
۲۶۵	تعامل فضایی و توسعه منطقه‌ای، رویکردی نو در آمایش سرزمین
۲۶۸	سازمان فضایی و برنامه‌ریزی آمایشی
۲۶۹	سازمان فضایی و دیدگاه ون‌تونن در آمایش سرزمین
۲۷۱	دیدگاه سبیل-سونارد و گالپین در برنامه‌ریزی آمایشی
۲۷۲	تحلیل توسعه صنایع شیمیایی منطقه‌ای از دیدگاه آلفرد وبر
۲۷۴	تحلیل مکان‌های مرکزی کانتالر و آمایش سرزمین
۲۷۹	تحلیل فضایی اگوست لاس و آمایش سرزمین
۲۸۳	نظریه وابستگی و آمایش و توسعه
۲۸۴	دیدگاه قطب‌رشد و آمایش سرزمین
۲۸۵	دیدگاه مرکز-پیرامون و آمایش سرزمین
۲۸۶	دیدگاه توسعه شهری- منطقه‌ای والراشتاین و کریش
۲۸۷	دیدگاه‌های نئوکلاسیک توسعه و سیاست آمایش سرزمین
۲۸۸	دیدگاه عوامل دورانی و توسعه سرزمینی میردال
۲۸۸	نظری عملکردهای شهری در توسعه روستایی (UFRD)
۲۹۳	فرایند برنامه‌ریزی و تحلیل در رویکرد UFRD
۲۹۷	پیوندهای شهری- روستایی در مدل UFRD
۳۰۵	برنامه‌ریزی برای UFRD به صورت غیرمتمرکز
۳۰۹	میزان تأثیر پروژه‌های کوچک بر پروژه‌های بزرگ در UFRD
۳۱۲	کارکردهای تکمیلی روش UFRD
۳۱۵	راهبرد شبکه منطقه‌ای
۳۱۹	دیدگاه جای پای اکولوژیک و توسعه محیطی
۳۲۱	دیدگاه توسعه پایدار و پایداری سرزمین
۳۲۶	نظریه پایداری محیط، جامعه و آمایش سرزمین
۳۲۸	آمایش سرزمین، توسعه پایدار و جغرافیا
۳۳۲	دیدگاه‌های فلسفی- اجتماعی و آمایش محیطی
۳۳۳	مکتب انتقادی، تحولات محیطی و توسعه
۳۳۷	جامعه‌شناسی محیط، آمایش و توسعه

۳۳۸	انسان‌شناسی محیط و توسعه
۳۴۰	نظریه سیستم‌ها و آمایش و توسعه
۳۴۳	ساختارگرایی اکولوژیکی، آمایش و توسعه محیطی
۳۴۵	کارکردگرایی و آمایش سرزمین
۳۴۷	انسان، محیط و آمایش سرزمین
۳۴۸	عدالت، رفاه اجتماعی و آمایش محیط
۳۵۱	کیفیت زندگی و آمایش محیط
۳۵۵	رویکردهای توسعه مناطق مرزی و آمایش سرزمین
۳۵۷	جمع‌بندی فصل
۳۶۴	فصل هفت آینده‌پژوهی و سناریونگاری در برنامه‌ریزی آمایش سرزمین
۳۶۴	مقدمه
۳۶۶	آینده‌پژوهی و ابعاد آن
۳۶۸	تحولات کارکردی در آینده‌پژوهی
۳۷۱	ضرورت‌های آینده‌پژوهی در طرح‌های آمایشی
۳۷۲	هدف‌های آینده‌پژوهی در آمایش سرزمین
۳۷۳	تعامل برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در آینده‌پژوهی
۳۷۵	چهارچوب نظری آینده‌پژوهی
۳۷۵	نقشه‌برداری و تصاویری از آینده
۳۷۶	پیش‌بینی در طرح‌های آمایشی
۳۷۷	زمان‌بندی آینده
۳۷۸	تعمیق (درک عمیق و ریشه‌ای) آینده
۳۷۸	ایجاد جایگزین
۳۷۹	دگرگونی آینده
۳۸۱	روش‌ها و فنون آینده‌پژوهی
۳۸۳	۱. دیده‌بانی
۳۸۴	۲. تحلیل روند
۳۸۸	۳. پایش روند
۳۸۸	۴. برون‌یابی روندها
۳۹۲	۵. توسعه و تحلیل سناریو
۳۹۲	۶. نظرخواهی و مشاوره
۳۹۲	۷. پس‌نگری
۳۹۳	۸. مدل‌سازی
۳۹۳	۹. شبیه‌سازی یا بازی

۳۹۴	۱۰. نگاشتن مسیر تکنولوژی
۳۹۵	سناریونگاری در آمایش سرزمین
۳۹۵	سناریو چیست و ابعاد آن کدام است؟
۳۹۷	سناریوها در عمل: نظرات و دستورالعمل‌های جدید
۴۰۱	بررسی عناصر یک سناریو
۴۰۲	برنامه‌ریزی سناریو
۴۱۱	نمونه‌های عملی از آینده‌پژوهشی و سناریونگاری در آمایش سرزمین
۴۱۲	تحلیل روند
۴۱۲	عوامل کلیدی
۴۲۱	نیروهای پیش‌را
۴۲۷	تحلیل اهمیت و منافع تغییرپذیری پیش‌ران‌های اصلی در حوزه ساختار و ...
۴۴۵	تحلیل تأثیر متقابل پیش‌ران‌ها بر یکدیگر
۴۶۹	عدم قطعیت‌های اساسی
۴۷۱	شاخص اجماع تصمیمات حوزه نظام سکونتگاهی
۴۷۱	منطق سناریو
۴۷۳	طرح در سناریو
۴۷۴	ماتریس سناریو
۴۷۵	فضای سناریوهای حوزه نظام سکونتگاهی
۴۷۷	تبیین الگوهای شکل‌بندی سازمان فضایی در ارتباط با سازمان سکونتگاهی
۴۷۷	تبیین پیش‌فرض‌های حاکم بر هر یک از سناریوها
۴۷۷	پیش‌فرض‌های حاکم در سناریوهای حوزه سکونتگاهی
۴۷۷	تصورسازی سناریو
۴۸۰	سناریوی اول نظام سکونتگاهی
۴۸۱	راهبردهای سناریوی اول
۴۸۱	سناریوی دوم نظام سکونتگاهی
۴۸۲	راهبردهای سناریوی دوم
۴۸۲	سناریوی سوم نظام سکونتگاهی
۴۸۴	راهبردهای سناریوی سوم
۴۸۴	سناریوی چهارم نظام سکونتگاهی
۴۸۶	راهبردهای سناریوی چهارم
۴۸۶	شاخص‌های ارزیابی تحقق هر یک از سناریوهای نظام سکونتگاهی
۴۸۶	آزمون پابرجایی راهبردهای توسعه با توجه به سناریوها
۴۸۸	جمع‌بندی فصل

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۱۴	جدول ۱-۱ تفاوت‌ها و شباهت‌های آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۱۸	جدول ۱-۲ شباهت‌ها و تفاوت‌های آمایش سرزمین و کاربری زمین
۳۱	جدول ۱-۳ رتبه‌بندی آمایش سرزمین
۳۷	جدول ۱-۴ مقایسه رویکردهای آمایش سرزمین از نظر هدف‌ها، سیاست‌گذاری و ...
۳۹	جدول ۱-۵ سطر - روش‌های آمایش سرزمین در ایران
۹۰	جدول ۲-۱ ده فاکتور برای معیار است موفقیت‌آمیز
۹۹	جدول ۳-۱ دلایلی برای آمایش سرزمین
۱۲۴	جدول ۴-۱ مسئولیت‌های برنامه‌ریزی، انتخاب و اجرای آمایش در بریتانیا
۱۲۶	جدول ۴-۲ مسئولیت قانون‌گذار و برنامه‌ریزی در بریتانیا
۱۲۸	جدول ۴-۳ تغییرات در طرح توسعه در انگلستان
۱۲۹	جدول ۴-۴ طرح‌های توسعه در بریتانیا
۱۲۹	جدول ۴-۵ جدول زمانی برای اجرا
۱۳۳	جدول ۴-۶ آمار کلیدی اقتصاد اسکانلند
۱۴۹	جدول ۴-۷ مقاطع و مراحل برنامه‌ریزی فضایی در لهستان
۱۵۰	جدول ۴-۸ اسناد آمایش کشور لهستان
۱۶۵	جدول ۴-۹ قوانین، سیاست‌ها و ادوات برنامه‌ریزی در مدیریت آب، برنامه‌ریزی ...
۱۶۷	جدول ۴-۱۰ سیاست، قانون‌گذاری و سایر ادوات برنامه‌ریزی در سطح اروپا
۴۰۶	جدول ۷-۱ تفاوت میان سناریو، پیش‌بینی و چشم‌انداز
۴۰۹	جدول ۷-۲ ویژگی‌های برنامه‌ریزی آمایش سنتی در مقایسه با رویکرد ...
۴۰۹	جدول ۷-۳ مراحل انجام فعالیت‌های برنامه‌ریزی در فرایند برنامه‌ریزی سناریو
۴۱۲	جدول ۷-۴ روندهای حوزه ساختار و الگوی نظام سکونتگاهی (شهری - روستایی)
۴۱۳	جدول ۷-۵ سهم جمعیت شهری بر اساس دوره‌های مختلف آماری
۴۱۴	جدول ۷-۶ سهم جمعیت روستایی بر اساس دوره‌های مختلف آماری

۴۱۵	جدول ۷-۷ تعداد روستاهای دارای سیستم آب لوله کشی بر اساس دوره های ...
۴۱۶	جدول ۷-۸ تعداد روستاهای دارای برق در سال های مختلف
۴۱۷	جدول ۷-۹ تعداد روستاهای دارای سیستم لوله کشی گاز در سال های مختلف
۴۱۸	جدول ۷-۱۰ تعداد شهرهای دارای سیستم لوله کشی گاز در سال های مختلف
۴۱۹	جدول ۷-۱۱ تعداد مراکز بهداشتی استان در سال های مختلف
۴۲۰	جدول ۷-۱۲ تعداد روستاهای دارای خانه بهداشت در دوره آماری ۱۳۸۵-۱۳۹۰
۴۲۱	جدول ۷-۱۳ تعداد مسکن روستایی نوسازی شده
۴۲۲	جدول ۷-۱۴ پیش ران های مهم و تأثیر گذار سهم جمعیت روستایی
۴۲۲	جدول ۷-۱۵ پیش ران های مهم و تأثیر گذار در مهاجرت روستا- شهری
۴۲۳	جدول ۷-۱۶ پیش ران های مهم و تأثیر گذار در گسترش شبکه گاز
۴۲۳	جدول ۷-۱۷ پیش ران های مهم و تأثیر گذار در گسترش شبکه برق
۴۲۴	جدول ۷-۱۸ پیش ران های مهم و تأثیر گذار در گسترش شبکه آب
۴۲۴	جدول ۷-۱۹ پیش ران های مهم و تأثیر گذار در گسترش شبکه اینترنت
۴۲۵	جدول ۷-۲۰ پیش ران های مهم و تأثیر گذار در گسترش شبکه تلفن
۴۲۵	جدول ۷-۲۱ پیش ران های مهم و تأثیر گذار در گسترش شبکه بهداشت
۴۲۶	جدول ۷-۲۲ پیش ران های مهم و تأثیر گذار در گسترش شبکه آموزش
۴۲۶	جدول ۷-۲۳ پیش ران های مهم و تأثیر گذار در گسترش شبکه مراکز درمانی
۴۲۷	جدول ۷-۲۴ پیش ران های مهم و تأثیر گذار در وضعیت کالبدی سکونتگاه ها
۴۲۷	جدول ۷-۲۵ پیش ران های مهم و تأثیر گذار در خدمات شهری
۴۲۸	جدول ۷-۲۶ نتایج نظر کارشناسان در خصوص ... (عامل کلیدی جاذبه روستایی)
۴۳۰	جدول ۷-۲۷ نتایج نظر کارشناسان در خصوص ... (عامل کلیدی مهاجرت روستا- شهری)
۴۳۲	جدول ۷-۲۸ نتایج نظر کارشناسان در خصوص ... (عامل کلیدی شبکه گاز)
۴۳۳	جدول ۷-۲۹ نتایج نظر کارشناسان در خصوص ... (عامل کلیدی شبکه برق)
۴۳۴	جدول ۷-۳۰ نتایج نظر کارشناسان در خصوص ... (عامل کلیدی شبکه آب)
۴۳۵	جدول ۷-۳۱ نتایج نظر کارشناسان در خصوص ... (عامل کلیدی شبکه تلفن)
۴۳۶	جدول ۷-۳۲ نتایج نظر کارشناسان در خصوص ... (عامل کلیدی شبکه اینترنت)
۴۳۸	جدول ۷-۳۳ نتایج نظر کارشناسان در خصوص ... (عامل کلیدی شبکه آموزش)
۴۴۰	جدول ۷-۳۴ نتایج نظر کارشناسان در خصوص ... (عامل کلیدی شبکه بهداشت)
۴۴۲	جدول ۷-۳۵ نتایج نظر کارشناسان در خصوص ... عامل کلیدی میزان تمرکز
۴۴۳	جدول ۷-۳۶ نتایج نظر کارشناسان در خصوص ... عامل وضعیت کالبدی
۴۴۴	جدول ۷-۳۷ نتایج نظر کارشناسان در خصوص ... عامل سطح خدمات شهری

۴۴۵	جدول ۷-۳۸ تحلیل تأثیر متقابل پیش‌ران‌های عامل کلیدی جمعیت روستایی
۴۴۷	جدول ۷-۳۹ تحلیل تأثیر متقابل پیش‌ران‌های عامل کلیدی مهاجرت روستا- شهری
۴۴۹	جدول ۷-۴۰ تحلیل تأثیر متقابل پیش‌ران‌های عامل کلیدی گسترش شبکه گاز
۴۵۱	جدول ۷-۴۱ تحلیل تأثیر متقابل پیش‌ران‌های عامل کلیدی گسترش شبکه برق
۴۵۳	جدول ۷-۴۲ تحلیل تأثیر متقابل پیش‌ران‌های عامل کلیدی گسترش شبکه آب
۴۵۵	جدول ۷-۴۳ تحلیل تأثیر متقابل پیش‌ران‌های عامل کلیدی گسترش شبکه اینترنت
۴۵۷	جدول ۷-۴۴ تحلیل تأثیر متقابل پیش‌ران‌های عامل کلیدی گسترش شبکه تلفن
۴۵۸	جدول ۷-۴۵ تحلیل تأثیر متقابل پیش‌ران‌های عامل کلیدی گسترش شبکه بهداشت
۴۶۰	جدول ۷-۴۶ تحلیل تأثیر متقابل پیش‌ران‌های عامل کلیدی گسترش شبکه آموزش
۴۶۲	جدول ۷-۴۷ تحلیل تأثیر متقابل پیش‌ران‌های عامل کلیدی میزان تمرکز
۴۶۴	جدول ۷-۴۸ تحلیل تأثیر متقابل پیش‌ران‌های عامل کلیدی وضعیت کالبدی سکونتگاه‌ها
۴۶۵	جدول ۷-۴۹ تحلیل تأثیر متقابل پیش‌ران‌های عامل کلیدی خدمات شهری
۴۶۷	جدول ۷-۵۰ پیش‌ران‌های حوزه و پیش‌ران‌های توسعه ساختار نظام سکونتگاهی
۴۶۹	جدول ۷-۵۱ چهار سطح - نیم فضا
۴۷۰	جدول ۷-۵۲ مهم‌ترین چالش‌های بخش سکونتگاهی و جمعیتی
۴۷۱	جدول ۷-۵۳ اهمیت و اولویت‌بندی سیاست‌آینده استان در حوزه ساختار نظام ...
۴۷۲	جدول ۷-۵۴ حالات تصمیمات آینده استان در حوزه ساختار نظام سکونتگاهی
۴۷۸	جدول ۷-۵۵ میزان سازگاری الگوهای شکل‌دهی سازمان فضایی استان با سناریوهای ...
۴۷۹	جدول ۷-۵۶ تبیین پیش‌فرض سناریوی اول حوزه سکونتگاهی
۴۷۹	جدول ۷-۵۷ تبیین پیش‌فرض سناریوی دوم حوزه سکونتگاهی
۴۷۹	جدول ۷-۵۸ تبیین پیش‌فرض سناریوی سوم حوزه سکونتگاهی
۴۷۹	جدول ۷-۵۹ تبیین پیش‌فرض سناریوی چهارم حوزه سکونتگاهی
۴۸۶	جدول ۷-۶۰ شاخص‌های ارزیابی و سنجش تحقق سناریوها
۴۸۷	جدول ۷-۶۱ میزان پایداری راهبردهای توسعه نظام سکونتگاهی با هر یک از سناریوها

فهرست شکل‌ها و نمودارها

صفحه	عنوان
۱۹	شکل ۱-۱ فضا و اجزاء تشکیل دهنده آن
۲۱	شکل ۱-۲ آمایش سرزمین و چگونگی رابطه انسان، فضا و فعالیت
۲۳	شکل ۱-۳ ابعاد آمایش سرزمین
۳۵	شکل ۱-۴ سطوح مختلف نام‌ریزی آمایش سرزمین
۳۶	نمودار ۱-۱ مفاهیم کلی در رویکردهای برنامه‌ریزی و توسعه
۵۸	شکل ۲-۱ گلدان پایداری
۲۷۳	شکل ۶-۱ مدل مکان‌یابی صنعتی ویر
۲۷۶	شکل ۶-۲ مدل مکان مرکزی کریستالر
۲۷۹	شکل ۶-۳ توزیع مکان‌ها بر اساس مدل کریستالر
۲۸۰	شکل ۶-۴ اشکال مختلف مکان مرکزی لوش
۲۸۲	شکل ۶-۵ تقاضای فضایی
۳۰۲	شکل ۶-۶ انواع ساختار پیوند
۳۱۶	شکل ۶-۷ اشاعه سلسله‌مراتب شهرها به روستاها در مقایسه با شبکه‌های ...
۳۵۳	نمودار ۶-۱ عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی اجتماع (از دید اکولوژی انسانی)
۳۷۲	شکل ۷-۱ ضرورت آینده‌پژوهی
۳۷۷	نمودار ۷-۱ تحلیل مسائل در حال ظهور
۳۸۰	شکل ۷-۲ روش برتری
۳۸۲	شکل ۷-۳ روش‌های آینده‌پژوهی
۳۸۵	شکل ۷-۴ تحلیل روند جمعیت و منابع طبیعی در جهان
۳۸۷	نمودار ۷-۲ روش‌های پیش‌بینی تکنولوژی
۳۹۴	شکل ۷-۵ نگاشت مسیر و اجزاء تشکیل دهنده آن
۳۹۷	شکل ۷-۶ جریان‌ات فکری در پیدایش سناریوسازی
۴۰۵	شکل ۷-۷ بازخورد، نتایج تاریخی و ارزیابی در سناریو

۴۰۵	شکل ۷-۸	ارتباط میان آینده ممکن، محتمل و مطلوب
۴۰۷	شکل ۷-۹	مقاصد و تمرکز مختلف پروژه سناریو
۴۰۹	شکل ۷-۱۰	تناسب برنامه‌ریزی سناریو در برخورد با تغییر پارادایمی و تغییر غیرخطی در ...
۴۱۳	شکل ۷-۱۱	سهم جمعیت شهری بر اساس دوره‌های مختلف آماری
۴۱۴	شکل ۷-۱۲	سهم جمعیت روستایی بر اساس دوره‌های مختلف آماری
۴۱۵	شکل ۷-۱۳	تعداد روستاهای دارای سیستم آب لوله‌کشی، بر اساس دوره‌های مختلف ...
۴۱۶	شکل ۷-۱۴	تعداد روستاهای دارای برق در سال‌های مختلف
۴۱۷	شکل ۷-۱۵	تعداد روستاهای دارای سیستم لوله‌کشی گاز در سال‌های مختلف
۴۱۸	شکل ۷-۱۶	تعداد شهرهای دارای سیستم لوله‌کشی گاز در سال‌های مختلف
۴۱۹	شکل ۷-۱۷	تعداد مراکز بهداشتی استان در سال‌های مختلف
۴۲۰	شکل ۷-۱۸	تعداد روستاهای دارای خانه بهداشت در دوره آماری ۱۳۸۵-۱۳۹۰
۴۲۱	شکل ۷-۱۹	تغییرات تعداد مسکن روستایی نوسازی شده
۴۷۰	شکل ۷-۲۰	ابطال عناصر اصلی تدوین سناریو
۴۷۶	شکل ۷-۲۱	فضای سنجی‌های حوزه نظام سکونتگاهی

مقدمه

برنامه‌ریزی فضایی یکی از انواع برنامه‌ریزی است که علاوه بر داشتن تمام ویژگی‌ها، وجه فضایی نیز دارد. مسئله را از فضا در برنامه‌ریزی فضایی و آمایشی، فضای کارکردی است که از کنش متقابل بین عوامل انسانی (اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، ایدئولوژی و غیره) و عوامل محیطی (انسان‌ساخت طبیعی) در فرایند زمان، حاصل می‌شود؛ در واقع برنامه‌ریزی فضایی، مجموعه مفاهیم دیدگاه‌ها و روش‌هایی است که برای ایجاد سازمان و ساختار فضایی مطلوب و دلخواه از آن استفاده می‌شود. برنامه‌ریزی فضایی به تعبیری نام دیگر برنامه‌ریزی آمایش سرزمین است. در عین حال آمایش سرزمین تنظیم رابطه بین فضا، انسان و فعالیت‌های او در سرزمین به منظور بهره‌بردار بهینه و پایدار از همه امکانات انسانی و فضایی است که برای بهبود وضعیت مادی و معنوی اجتماع در طول زمان به کار می‌رود؛ به عبارت دیگر آمایش سرزمین علم تخصیص منابع در برنامه‌ریزی اقتصادی و یا سازمان‌دهی مطلوب فضا است. همچنین آموزه‌های دینی، با ذکر ویژگی‌های فضا، بیان رابطه آن با انسان، موضوعات و ارزش‌های خاصی را مطرح می‌کند که علاوه بر بهره‌مندی مادی بر جنبه‌های کیفی زندگی انسان نیز توجه دارد و بیانگر فعالیت‌های انسان بر روی فضا برای برآوردن نیازهای مادی و معنوی‌اش و نیل به کمال، سعادت و رفاه دنیوی و آخرتی است. از این دیدگاه آمایش سرزمین استفاده بهینه و عقلانی از ارزش‌های فضا به منظور کنش‌های مؤثر اقتصادی و اجتماعی است؛ لذا تقسیم کارکردهای فضایی سرزمین از جنبه‌های مهم آن تلقی می‌شود و تشخیص نوع توانمندی مناطق مختلف در آن اهمیت اساسی دارد و مبنای برنامه‌ریزی شناخته می‌شود. از منظری دیگر آمایش سرزمین روشی برای تأثیر گذاشتن بر توزیع آتی فعالیت‌ها در مکان تعریف می‌شود. در واقع این تعریف بر آمایش سرزمین با هدف ایجاد سازمان فضایی معقول‌تر به لحاظ بهره‌برداری از زمین و پیوندهای بین آن و متعادل ساختن تقاضا برای توسعه همراه با نیاز به حفاظت از محیط زیست دلالت می‌کند و در عمل دستیابی به هدف‌های توسعه اجتماعی و اقتصادی امروز و فردا را به همراه دارد. در عین

حال معیارهایی برای هماهنگی آثار فضایی دیگر سیاست‌های بخشی دارد تا بتواند به توزیع متناسب توسعه اقتصادی میان مناطق به گونه‌ای یکنواخت‌تر از آنچه به وسیله نیروهای بازار ایجاد خواهد شد، نائل شود و بتواند استفاده بهینه و بهره‌برداری از زمین را برای نسل‌ها و عصرها تنظیم نماید. در واقع در چهارچوب چشم‌اندازهای نو، برنامه‌ریزی آمایشی پیرامون چهار ایده اصلی شکل می‌گیرد: فضایی، پایداری، یکپارچگی و جامعیت. به این ترتیب، بعد فضایی نه تنها اهمیت بسیار دارد، بلکه جزء لاینفک برنامه‌ریزی‌های آمایشی و منطقه‌ای نیز تلقی می‌شود.

ایک از این منظر و با توجه به شرایط پرتحول کنونی، در برنامه‌ریزی‌های توسعه آتی باید تنها به مباحثی همچون فناوری اطلاعات و توسعه آن، ارتقای شاخص‌های بهداشتی، آموزشی، احداث شبکه‌های زیربنایی، توسعه خدمات اجتماعی و مسائلی از این دست توجه شود؛ بلکه این‌ها از فضاهای قابلیت‌دار توسعه در شرایط آینده نیست، بلکه از جمله الزامات و اقدامات توسعه برای حضور فعال در جهان پرتلاطم آینده است؛ از آنجاکه در جامعه آینده دست‌های توسعه واقعی در مسائلی همچون رقابت‌های حضور در فضا، هوش مصنوعی، مهندسی شیمی و سلول‌های بنیادی، دنیای شگفت‌انگیز مجازی، بهره‌برداری از انرژی هسته‌ای و انرژی نو و سایر مسائل مشابه نهفته است و براساس نظر اکثر آینده‌پژوهان این دنیای شگفت‌انگیز در کمتر از ۴ دهه آینده اتفاق خواهد افتاد. واقعیت امر این است که برنامه‌ریزی برای آینده براساس نیازهای فعلی یا کمبودهای خدماتی فعلی، سرمایه ملی مناسبی برای حضور موفق در جهان آینده نیست. برای ایفای نقش مؤثرتر در آینده ضروری است با تکیه بر رویکردهای جدید برنامه‌ریزی، به طور جدی پیشران‌های توسعه و تحولات آینده براساس مگاترندها و روندهای ناپیوسته، سناریوسازی شود و متناسب با قابلیت‌ها و توانمندی‌های نام‌برده واکاوی مسائل چالش‌برانگیز کنونی و آینده بردازیم و برای تأمین نیازهای امروز و حضور موفق در آینده برنامه‌ریزی کنیم. این امر یکی از رسالت‌های بزرگ برنامه‌ریزی‌های آمایش سرزمین تلقی می‌گردد؛ زیرا آمایش سرزمین با برنامه‌ریزی بهینه، به فضاآرایی متناسب با نیازهای نسل امروز منجر می‌شود و با به کارگیری مدل‌های تازه توسعه و با آینده‌پژوهی، ساخت فضاهای مناسب سرزمینی را در پی دارد. دانشمندان فهرستی برگزیده از اغلب روش‌های متداول و مورد استفاده در آینده‌پژوهی ارائه کرده‌اند که شامل: پایش، تحلیل روند، پایش روند، پیش‌بینی روند، سناریوها، نظرسنجی، طوفان فکری، مدل‌سازی، شبیه‌سازی، بازی‌ها، تحلیل تاریخی، چشم‌اندازسازی و غیره است. گرچه بسیاری از این روش‌ها، ابزاری برای پیش‌بینی

غیرقطعی آینده است، صاحب نظران معتقدند بشر نیازمند توجه و هوشیاری در برابر پیش بینی هاست و اغلب، شایسته ترین کاری که می تواند انجام دهد، پیش بینی های احتمالی است؛ ولی واقعیت پیش بینی در عرصه آینده پژوهی را هم نباید انکار کرد؛ زیرا هدف آینده پژوهی، پیش بینی و گمانه زنی نیست، بلکه آفرینش آینده سازنده و خواستنی خواهد بود. در واقع می توانیم از راه نگرش اندیشمندانه به میزان احتمال شکل گیری رویدادها در آینده، برای رویارویی و کنش گری آماده شویم و پیشاپیش دلخواه و یا ناخواستنی بودن آن ها را بسنجیم. اینک اگر دریافت پیش بینانه ای از رویدادهای احتمالی داشته باشیم، در آن صورت باید بتوانیم رفتاری را پیشه کنیم که احتمال تحقق آینده نامطلوب را کاهش و از سوی دیگر، اقبال آینده دلخواه و مطلوب را افزایش دهد. زیرا ما معتقدیم دانش، قدرت است؛ از این رو اگر بتوانیم آینده را پیش بینی و درک کنیم، می توانیم بر آن اثرگذار باشیم. با توجه به اینک مسئله پیش سرزمین، اختصاص کاربری به قطعاتی از زمین با توجه به توان آن است که به تأمیر هدف های اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی خواهد انجامید، لذا برای رسیدن به هدف های آن هم از دیدگاه ها و روش های سنتی و هم روش های جدید می توان استفاده کرد؛ البته با این تفاوت که با توجه به پیچیدگی مسائل اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و غیره در دنیای امروز، تأثیر بر روش های نو با استراتژی هایی که شامل استفاده از روش های کیفی، ارائه استراتژی های انعطاف پذیری و غیره است، شاید بتوان در حل مسائل مختلف محیطی، اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و در مجموع سامان دهی توسعه سرزمینی آن را به کار برد. از جمله رویکردهای تازه برنامه ریزی در آمایش سرزمین و آینده پژوهی مواردی چون: برنامه ریزی سناریو، الگوریتم ژنتیک، متا هوشی و غیره است که در این میان سناریوسازی از کاربردی ترین روش ها در برنامه ریزی های آمایشی و آینده نگاری است. زیرا سناریو توصیفی از جایگزین های موجه است که به بخش خاصی از آینده نظر دارد. در واقع چنین می توان گفت که سناریو، چهره آینده است، نه پیشگویی آن؛ زیرا هدف سناریوسازی، گسترش تفکر درباره آینده و عریض تر کردن متفاوت های جایگزین است که می تواند مورد نظر ما باشد. سناریوها در واقع تلاش هایی است برای تجسم و بازنمایی رویدادهای ممکن آینده برپایه آنچه می دانیم یا آنچه تصور می کنیم می دانیم! از این رو می توان گفت استفاده از سناریوها به این دلیل مفید است که به ما کمک می کند تا نتایج و پیامدهای احتمالی تصمیماتمان را بدانیم. به همین دلیل آینده پژوهان برای توصیف رخدادهای احتمالی آینده از شیوه سناریوسازی استفاده می کنند. در برنامه ریزی های آمایشی و آینده پژوهی که مملو از عدم قطعیت است، سناریوها کاربرد ویژه و بسیار مهمی دارد و

معمولاً چندین سناریو پرورانده می‌شود تا تصمیم‌گیران بدانند که ممکن است برخی رویدادهای آینده، سناریوی بسیار احتمالی را که مبانی برنامه‌ریزی آن‌ها بوده است، از اعتبار ساقط کند. امروزه در برنامه‌ریزی‌ها، سناریو یکی از مدل‌های تازه آمایش سرزمین و یک فرایند هنجاری است که در آن نیروی انسانی در ساخت آینده بسیار مهم است. انسان جایگاه بیرونی و مشاهده‌گر خود را تغییر داده و با مفهوم ساخت آینده روبه‌رو است. انسان با انواع گوناگونی از آینده‌ها شامل آینده‌های ممکن، آینده‌های محتمل و آینده‌های باور کردنی مواجه است که رسیدن به هر کدام از آن‌ها به سطح و کیفیت خواسته انسان یعنی آینده مطلوب بستگی دارد. اینکه این کتاب از این منظر به بررسی موضوع آمایش سرزمین و کاربرد آن در مرتب‌سازی آن با طرح ابعاد، کارکردها، سوابق تاریخی و اجرایی، رویکردها و مدل‌های برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، در هفت فصل به شرح ذیل پرداخته است.

در فصل اول، تعاریف، مفاهیم، ویژگی‌ها و ابعاد آمایش سرزمین مطرح، بررسی و تحلیل شده است. در فصل دوم، از چوب مبانی، اصول و ضوابط آمایش سرزمین به تفصیل بحث و بررسی شده است. فصل سوم کتاب دربرگیرنده پیشینه‌ها و زمینه‌های آمایش سرزمین (برنامه‌ریزی فضایی) در جهان است. وضعیت آمایش سرزمین در کشورهای مختلف در آن تبیین شده است. در فصل چهارم تجارب جهانی اجرای طرح‌های آمایش سرزمین بررسی و به ابعاد و کارکردهای گذشته و کنونی آن در کشورهای اروپایی، آسیایی و آمریکایی پرداخته شده است. در فصل پنجم اندیشه‌های برنامه‌ریزی و سیاست‌های آمایش سرزمین در ایران مدنظر قرار گرفته و به صورت جداگانه، قبل و بعد از انقلاب، اسلام‌تعالی تحلیل شده است. در فصل ششم کتاب، رویکردها، نظریه‌ها و مدل‌ها در برنامه‌ریزی آمایش سرزمین تبیین و ابعاد و کارکردهای هر یک از رویکردهای سنتی و نو در برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، دیدگاه، بررسی و تحلیل شده است. در فصل هفتم، روش مطالعات آینده‌پژوهی و سناریونگاری و برنامه‌ریزی آمایش سرزمین که تازه‌ترین و مؤثرترین رویکرد برنامه‌ریزی و آینده‌نگاری است به تفصیل و با ذکر مثال‌های عینی و کاربردی در کشورمان، تحلیل و بررسی شده است.

در پایان از تمامی صاحب‌نظران، به خصوص جغرافی‌دانان و متخصصان حوزه برنامه‌ریزی فضایی و آمایش سرزمین تقاضا داریم ما را از رهنمودهای سازنده و ارزشمند خویش بهره‌مند سازند تا در چاپ‌های بعدی بر غنا و ارزش علمی این کتاب بیفزاییم؛ همچنین جا دارد از زحمات سرکار خانم نیره منتظری که مسئولیت ویراستاری کتاب را برعهده داشته‌اند، صمیمانه تشکر نماییم.